Hoofdstuk III.

Werkwoorden.

BIJDRAGEN TOT DE SPRAAKKUNST VAN HET OUDJAVAANSCH.

DOOR

H. KERN.

Werkwoorden.

Bijdragen 6, IX
[Bijzondere Inleiding.]

De werkwoordelijke vormen van 't Oudjavaansch laten zich het best vergelijken met de deelwoorden der Indogermaansche talen, dus met woorden die naar den vorm naamwoorden zijn, maar met de werkwoorden dit gemeen hebben dat het onderscheid van tijd, alsook van bedrijvend en lijdend er door wordt uitgedrukt

Aangezien de naamwoorden in 't Oj. geen naamvalsuitgangen, noch de werkwoorden persoonsuitgangen aannemen, is het begrijpelijk dat meermalen één en hetzelfde stamwoord nu eens als werkwoordelijk of schijnbaar werkwoordelijk gezegde, dan weêr als substantief optreedt. Zoo is bijv. *těka ko*, gij zijt gekomen, komt, doch *těka-mu*, uwe komst; *datěng sira*, hij komt, *datěng-ira (-nira)*, zijne komst; *laku!* ga uws weegs! *laku-mu*, uw tocht; *pějah kami*, wij zijn dood; *pějah-mami*, onze dood.

Het aantal van zulke stamwoorden, die alle secondair zijn, is niet zeer groot, en als men daarvan aftrekt dezulke die alleen in den imperatief in stamvorm als gezegde kunnen optreden, dan blijven er zelfs zeer weinig over. Zoo kan *laku* wel als imperatief voorkomen, maar niet als gezegde in den indicatief of conjunctief; dan wordt vereischt *lumaku*, *lumakwa*. Daarentegen kunnen *těka*, *datěng*, *komen*, *tibâ*, *vallen*, wel als gezegde in 't algemeen optreden, en in den conjunctief het suffix *a* aannemen; dus *těkâ*, *datěnga*.

Het is opmerkelijk dat eenlettergrepige stammen, klaarblijkelijk wortelwoorden, alsook een groot aantal meerlettergrepige, slechts in bepaalde gevallen als gezegde kunnen optreden zonder behulp van een of ander formatief. Bijv. van *kon*: *makon* of *akon sira*, hij beveelt; *kinon*, bevolen wordende; *koněn*, moe-
tende

of zullende bevolen worden; van ton: tinon, gezien wordende; katon, gezien, zichtbaar; tonën, moetende of zullende gezien worden; van turû: aturu of maturû ko, gij slaapt, waart slapende; paturû! slaap! Over de uitzondering op dezen regel komen we later terug.

Woorden van deze categorie kunnen ook niet zonder behulp van formatieven als substantief dienst doen. Om bijv. »bevel» uit te drukken, moet men zeggen pakon, en niet kon; zoo ook is paturû, 't slapen, de staat van slapen; paweh, gift; panon, 't zien, gezicht. Zooals uit het boven vermelde paturû! slaap! blijkt, kunnen deze laatste woorden ook als imperatief dienst doen. Men ziet dus dat de imperatief denzelfden vorm heeft als het substantief, terwijl de indicatief en conjunctief een ander voorvoegsel vertoonen nl. a of ma, en ang, mang. Hiermede komt het bijvoegelijk naamwoord overeen; dus akon of makon, bevelende, beveelt; akona, makona, bevelen, of zal bevelen; anon, manon, ziende, ziet; maturû, aturû, slapende, slaapt; evenzoo gevormd zijn de als adjectieven gebruikte woorden adoh, madoh, ver, van doh, 't ver zijn; ahayu, mahayu, goed, schoon, van hayu, 't schoon; ahala, mahala, slecht, kwaad, van hala, 't kwaad.

Daar het bij de verdere behandeling der werkwoordelijke vormen noodig zal wezen telkens op dit eigenaardig onderscheid tusschen de substantiefvormen, die èn in den imperatief èn ook in enkele andere gevallen predicatief kunnen wezen, en de deelwoordelijk-bijvoegelijke vormen terug te komen, is het wenschelijk door verschillende benamingen, liefst korte, beide aan te duiden. Daarom zal ik den substantiefvorm en wat daarmee overeenkomt, sterk, en den anderen vorm zwak noemen.

Naar den aard van 't begrip dat zij uitdrukken zijn er intransitieve en transitieve werkwoorden. De naakte stammen van deze laatste soort hebben eene passieve beteekenis, zoodat de bedrijvende vorm wordt uitgedrukt door den stam met zekere formatieven te verbinden. Daarom kan men wel spreken van intransitieve en transitieve werkwoorden, maar de stammen op zich zelf vertegenwoordigen in 't Oudjavaansch eensdeels een intransitief, anderdeels een passief begrip.

Er zijn eenvoudige werkwoorden en samengestelde, d. i. dezulke die verbonden zijn met een richting-aanduidend suffix. De suffixen waarvan 't Oj. zich bedient, zijn i (ani) of an, die volgens vaste

regels

elkaar vervangen, en akĕn. Het lijdt geen twijfel dat deze suffixen oorspronkelijk richting-aanduidende partikels zijn; gedeeltelijk komen ze nog als zoodanig voor. Van daar dat de hiermeê voorziene werkwoorden in aard overeenkomen met onze werkwoorden, wanneer deze samengesteld zijn met een zgn. voorzetsel. Men vergelijkte bijv. anangisi, (hij) beweent, met anangis (hij) weent, en men zal erkennen dat er tusschen anangisi en „weenen” geen ander verschil bestaat dan dat het richting-aanduidende element bij ons vóór, in ’t Oj. achter het eenvoudige werkwoord geplaatst wordt. In de spraakkunsten van ’t Javaansch pleegt men de werkwoorden op i of an te bestempelen als transitieven en die op akĕn als causatieven. Tegen die termen bestaan eenige bezwaren. Vooreerst is er een heirleger van transitieven die niet op i of an uitgaan, zoowel eenvoudige werkwoorden als andere, die op akĕn; immers ook deze laatsten zijn transitief. Daarenboven is de functie der werkwoorden op i of an niet altoos die van een transitief, noch drukt akĕn altijd een causatief begrip uit. Daar de betrekkingen die door de oorspronkelijke partikels i of an en akĕn worden aangeduid veelvuldig zijn, is het een ijdel pogen voor die twee klassen van samengestelde werkwoorden een naam te bedenken die hun veelzijdige beteekenis uitdrukt. Men zal dan evenmin slagen als wanneer men beproeven wilde in onze taal alle met verschillende partikels samengestelde werkwoorden te kenmerken met een bijzonderen naam. Welken naam zal men geven die toepasselijk is op al de werkwoorden die bijv. met ge zijn samengesteld, als gedenken, gelooven, genezen, geraken, enz.? Of met be, als: bedenken, beloven, bevatten, bedragen, beslapen, beluisteren, beklagen, enz.? Stelt men zich op het standpunt der praktijk, dan verdienen die in zwaug zijnde termen der Javaansche spraakkunst onvoorwaardelijk afkeuring, omdat ze tot verwarring bij den leerling aanleiding geven. Te gelegener plaatse zal meer in bijzonderheden over de verschillende functies van bovengenoemde suffixen in ’t spraakgebruik gesproken worden.

Het Oj. werkwoord bezit geen vorm voor den infinitief. Wel is er een verbaalsubstantief, en dit wordt in onze taal uitgedrukt door onzen infinitief met vóórafgaand lidwoord, maar dit is niet de eigenlijke, afhankelijke infinitief. Hieruit volgt dat de werkwoordelijke stam in ’t Oj. nooit de waarde heeft van een infinitief. Trouwens, ook in ’t Indogermaansch is de infinitief nooit een stam,

maar een met één of meer suffixen gevormd woord. Desniettemin kan men gemakshalve ter vertaling van een Oj. werkwoord in woordenboeken en spraakkunsten onzen infinitief gebruiken, mits men begrijpe dat zoo'n infinitief geen juiste vertaling naar den vorm is, maar alleen aanduidt het begrip dat in den stam ligt opgesloten. In 't Ibanag-Spaansche Woordenboek van Bugarin-Rodriguez wordt een andere manier gevolgd; bijv. bij lakad vindt men als vertolking: „R. de caminar y andar”, d. i. „Wortel van reizen en gaan”. Dit is voorzeker juist, maar ook omslachtiger. Daarom zal in 't vervolg eenvoudig onze infinitief dienen ter vertolking van de beteekenis die in een werkwoordelijken stam ligt opgesloten, hetgeen na 't zooeven opgemerkte niemand op een dwaalspoor zal leiden.

Het Oj. mist, gelijk de verwante talen over 't algemeen, een koppelwoord. Deze omstandigheid heeft aanleiding gegeven dat in de Javaansche, Maleische, Sundaneesche en nog andere woordenboeken een menigte van als gezegde voorkomende woorden als werkwoorden te boek staan of althans als zoodanig vertolkt worden, zonder dat ze het ooit zijn. Zulke woorden zijn o. a. hilang, verdwenen, verloren, *weg*; *tikël*, geknakt, doorgebroken; *dadi*, geworden; *pëjah*, dood, gesneuveld; *dudû*, anders, averechtsch; *wruh*, bewust, bekend (met), ervaren; *luput*, mis; *lëpas*, afgegaan, losgelaten, bevrijd; enz. Al zulke woorden kunnen niet alleen als gezegde en attriboot, dus bijvoegelijk, gebezigd worden, maar ook als substantief, gelijk trouwens ook in onze taal een adjectief gesubstantiveerd kan worden door voorvoeging van 't lidwoord of ander bepalend woord; bijv. het kwaad; het schoon, haar schoon, enz. Van 't als substantief beschouwde woord kan dan met het voorvoegsel *a* of *ma* op nieuw een gezegde of zuiver adjectief gevormd worden; dus *adadi*, *atikël*. Verder worden van die stamwoorden werkwoorden als *andadi*, *anikël* gevormd, maar daaruit volgt niet dat die stammen zelven werkwoorden zijn, eer het tegendeel. In zooverre als de woorden van bedoelde soort, die alle klaarblijkelijk secundaire stammen zijn, bestaande uit een wortel met voorgevoegd verouderd formatief, in beteekenis overeenkomst vertoonen met het zgn. part. perf. pass.¹ der Indogermaansche talen, bijv. *hilang* is letterlijk en onveranderlijk = Skr. *naṣṭa*; *dadi* = Skr. *bhûta*²; *tikël* = *bhagna*;

¹ Dadi aan 't begin van een volzin ter voortzetting beantwoordt geheel aan 't Latijnsche „quo facto”.

² Dit zijn eigenlijk intransitief-passieve aoristvormen.

Letter, and such; dusky
Hollandsche woordenboek. R.

dudû = bhinna; lēpas = mukta, zou men misschien geneigd zijn aan deze woorden een werkwoordelijk karakter toe te schrijven, maar wanneer een verleden deelwoord onafhankelijk is geworden van het tijdsbegrip — en dat is het geval met hilang, dudû, enz. — is het geen deelwoord meer, maar volledig een adjectief geworden.

Het is heel wel mogelijk dat de aangeduide secundaire woordstammen oorspronkelijk geheel met de Indogermaansche deelwoorden overeenstemden, doch ze kunnen in de ons bekende taal niet meer als zoodanig gelden, evenmin als bij ons woorden als vijand, vriend, heiland nog als tegenwoordige deelwoorden mogen beschouwd worden, al waren ze dit oorspronkelijk.

Er zijn woorden waarbij men in twijfel staat of men ze als werkwoorden mag bestempelen al dan niet. Daartoe behooren tēka en datēng, komen (momentaan), gekomen zijn; tibâ, vallen (momentaan); lunghâ, heengaan, en eenige andere; ze staan in 't spraakgebruik zoo geheel op één lijn met ontwijfelbaar werkwoordelijke afleidingen, als bijv. mara, ergens heengaan, van para, mangkat van angkat, zich opmaken, vertrekken, dat ik geneigd zou wezen ze tot de werkwoorden te rekenen, niettegenstaande de omstandigheid dat tēka gevormd is als tērang, helder¹ en tibâ als tikēl, zoodat ze oorspronkelijk dus geen werkwoord kunnen heeten.

Meer bepaald nog zou ik een werkwoordelijk karakter toekennen aan stammen als hana, wwaya, wwara, wwantēn, alle beteekenende „er zijn“. Deze toch zullen, als gezegde in een volzin, in 't Sanskrit vertaald, steeds door een werkwoord in een zgn. „modus finitus“ weergegeven worden, hetgeen met bovengenoemde woorden als dadi, dudû, tikēl, enz. niet het geval is.

Feitelijk is het vrij onverschillig hoe men de naakte stammen die in 't algemeen, d. i. onvoorwaardelijk, als gezegde kunnen optreden wil betitelen. De hoofdzaak is, te weten dat ze zonder behulp van bijkomende elementen predicatief zijn. Wel is het van belang op te merken dat allerlei andere primaire en secundaire werkwoordstammen, als ton, kon, rēngö, panggi, haliwat, enz. in bepaalde gevallen zonder behulp van een formatief de plaats

¹ Rang is de wortel dien men terugvindt in Samoa lâ, Maori ra, zon; Eromango dan, daglicht; Yap, Marshal eiland, Mare ran, Lifu dra, NCaledonië tan. Van denzelfden wortel komt o. a. ook Ibanag dalang-arang, helder schijnsel; en Jav. arang.

van een gezegde kunnen innemen of als absolutief ter aanduiding van een bijhandeling gebezigd worden. Om niet in herhalingen te vervallen, verwijs ik hier naar het opstel getiteld „Eenige imperatiefvormen van het Oudjavaansch” en „Oudjavaansche absolutieven” in deze Bijdragen, D. XXXVIII. De syntaktische regelen omtrent het gebruik van den naakten stam achter de partikels ta(n), an, ya(n), en achter de verkorte voornaamwoordsvormen k, t, kam, r, enz., al of niet met gezegde partikels verbonden, blijven bewaard voor de syntaxis.

A. Over formatieven bij 't werkwoord in 't algemeen.

Het Oudjavaansch is betrekkelijk rijk aan formatieven, d. i. aan middelen om zekere betrekkingen waarin het werkwoordelijk gezegde tot zijn onderwerp staat, als oogenblikkelijke of durende handeling; als intransitief, actief of passief, uit te drukken; ook om verschil van Tijd en Wijze aan te duiden. Bij de behandeling dier formatieven moeten wij ons bepalen tot dezulke die in het taalgevoel nog levendig als zoodanig gevoeld worden, met terzijdelating van verouderde formatieven als waarvan boven reeds sprake was, als tē, ti, la of l, waarbij men voegen kan i of ri, rē of r, sa of s, ba, bē, pē, terwijl het twijfelachtig is of si, mē en wa nog tot de levende verbaalprefixen mogen gerekend worden; ze behooren eer tot de woordvorming.

Als formatieven dienen voor-, in- en achtervoegsels, waarvan enkele in verwante talen nog als zelfstandige partikels voorkomen.

De gebruikelijke voorvoegsels of prefixen zijn: a of ma, ang of mang, pa, pang, ka, maka, paka, mi, pi, paha, silih, si. Van deze staan pa, pang, paka, pi in de sterke vormen achtereenvolgens naast a of ma, ang of mang, maka, mi in de zwakke.

Er zijn twee prefixen die tevens infixen zijn, naar gelang van omstandigheden; nl. um, m en in. Um, m is prefix bij stammen die met een klinker, p of w beginnen; infix bij alle overige stammen. In is alleen prefix bij stammen die met een klinker beginnen; anders is het een infix.

Suffixen zijn i of an, die malkaar volgens vaste regels vervangen; akēn; a; ēn. Het samengestelde suffix ani heeft dezelfde beteekenis als i.

Een werkwoordelijke vorm kan voorzien zijn van een voor- of

invoegsel, en te gelijkertijd van één of meer achtervoegsels. Bijv. ang-atur-i, ang-atur-an-a; ka-ton-a; ka-wruh-an-a; l-um-ėkas-a; l-um-ėpas-an-a; p-in-ėjah-an-a.

B. Werkwoordvorm met um, m.

Voorbeelden van de wijze waarop dit prefix-infix met den stam verbonden wordt, zijn: umangkat, mangkat van angkat; umilu, milu van ilu; umulih, mulih van ulih; umėtu, mėtu van wėtu; umati, mati van pati; kumėmit van kėmit; tumon van ton; lumaku van laku; sumahur van sahur; humıs van hıs.

Door dit formatief wordt aangeduid dat de handeling beperkt blijft bij 't subject, of te zijnen behoeve alleen geschiedt. De handeling wordt voorgesteld als onopzettelijk, spontaan, zonder dat het subject zich er voor inspant, hetgeen niet wegneemt dat ze op een voorwerp kan gericht zijn, zoodat het gevolg der handeling het subject ten goede komt, in zijn belang is. Hieruit reeds kan men opmaken dat de vorm met um, m meestal intransitieve beteekenis heeft, maar soms ook eene transitieve, als namelijk de handeling niet volkomen is zonder een voorwerp dat door die handeling getroffen wordt.

In 't Indogermaansch is, of liever was er een werkwoordsvorm die hetzelfde uitdrukte, nl. het Âtmanepadam in 't Sanskrit, het Medium in 't Grieksch, het Deponens in 't Latijn. Eenige voorbeelden uit zeer vele mogen het hier beweerde staven. Men vergelijkte mati, sterven, met Skr. mriyate, Lat. morior; mangkat, zich opmaken, vertrekken, met Lat. proficiscor; mėtu, uitkomen, opkomen, met Lat. orior, Skr. utpadyate; milu, tumut, meėgaan, volgen, met Skr. sacate, Gr. *ἐπομαι*, Lat. sequor; mulih, naar huis gaan, met Lat. revertor; tumon, blikken, zien, met Skr. *ikṣate*; lumaku, zijns weegs gaan, reizen, trekken, met Gr. *πορεύεσθαι*; sumahur, antwoorden, met Gr. *ἀποκρίνεσθαι*; dumilah, schitteren, glanzen, met Skr. dyotate, rocate.

De vorm met um, m drukt tegelijker tijd uit dat de handeling oogenblikkelijk, anders gezegd perfectief of aorist is. Dit wordt niet rechtstreeks er door uitgedrukt, maar vloeit voort uit de omstandigheid dat het imperfectieve, voortdurende, gewilde eener handeling wordt aangeduid door een anderen werkwoordsvorm, nl.

door 't prefix ang of mang. Door de afwezigheid van elke aanduiding van 't imperfectieve in den vorm met um, m, krijgt deze laatste van zelf de beteekenis van een perfectief of aorist. Meestal zal de vorm zóó voorkomen dat men bij vertaling in onze taal den verleden tijd moet gebruiken, doch dat ligt in den aard der zaak omdat de meeste Nederlandsche werkwoorden, althans de niet samengestelde, in 't Praesens imperfectieve beteekenis hebben; zoo is bijv. „hij trekt, reist“ imperfectief, doch „hij vertrekt, verreist“ perfectief. Sommige van onze werkwoorden kunnen ook in den Teg. T. perfectief zijn, bijv. „ik ga“, als ik bedoel „ik ga terstond“; dit gaat trouwens van zelf over in de beteekenis van een Futurum, hetgeen duidelijk uitkomt als men zegt: „ik ga morgen“. Volgens het hier opgemerkte zal dus bijv. umadëg, madëg meestal vertaald moeten worden met: „(hij) stond op, verhief zich“, en mangadëg, angadëg met „stond; richtte zich op, bleef staan“ of „staat, richt zich op, blijft staan“, doch er zijn gevallen dat ook een vorm met um, m eene vertolking met onzen Teg. T. toelaat ¹. Staat de vorm niet predicatief, maar attributief, dan hebben wij over niets anders te beschikken, dan over ons Tegenw. Deelwoord; in 't Grieksch is het Partic. Aorist te gebruiken; dus sumahur is zoowel ἀπεκρίνατο als ἀποκρινόμενος. Is de Oudj. vorm voorzien van het conjunctief-futurum-suffix a, dan blijft hij natuurlijk de perfectieve beteekenis behouden, maar bestaat er in onze taal evenmin een middel om zulks door een bepaalden vorm uit te drukken; sumahur-a is „moge“ of „zal antwoorden“; het Grieksch heeft ten minste voor den conjunctief het middel in zijn Aor. Conj., maar in het Fut. onderscheidt het evenmin perfectief en imperfectief als onze taal.

Niet alleen bij de eenvoudige werkwoordelijke stammen, maar ook bij de samengestelde kan naar believen, voor zoover de beteekenis van 't grondbegrip zulks toelaat, het prefix-infix gebruikt worden; dus van gawe + akën: gumawayakën; van pëjah + i: mējahi; van mulat + i: mulati, mulatana. De heden-
daagsche taal heeft dit vermogen verloren; uit het bekende *ᲙᲗᲠᲚᲗ* Krama van *ᲙᲗᲠᲚᲗᲚᲗᲚᲗᲚᲗ* blijkt dat dumugi een
secondaire stam is geworden.

¹ Bijv. als KO. VII, 6 bij een aanroeping der godheden gezegd wordt kita tumon ing adoh aparē, dan is te vertalen: „gij ziet wat ver en nabij is”, maar nooit „gij zijt bezig of poogt te zien”.

Aangezien de werkwoordelijke vormen voor 't meerendeel te vergelijken zijn met de deelwoorden der Indogermaansche talen, spreekt het van zelf dat de vorm met *um*, *m* ook attributief kan gebezigd worden. Zoo is *dumeh* „het veroorzaakt“, maar ook „'t veroorzakende“, hetgeen van zelf overgaat in de beteekenis van „oorzaak“, dus van een substantief. In 't algemeen is het attributief gebruik bij 't infix-prefix veel zeldzamer dan bij den imperfectieven vorm. Ook van de nieuwere taal kan dit gezegd worden; daarentegen zijn de met *um* gevormde substantieven in 't Bulusch vrij talrijk.

Als imperatief bij den hier behandelenden vorm dient de naakte stam; bijv. *laku*, *ga!* *gaat!* bij *lumaku*; *para ngke*, *kom hierheen!* bij *umara*, *mara*; *hĕnĕng*, *zwijg!* bij *humĕnĕng*; *ulih tĕnaku*, *keer dan terug*, *mijn zoon!* bij *umulih*, *mulih*; *turun*, *daal neer!* bij *tumurun*¹. In 't Grieksch zou men in de overeenkomstige gevallen den imperatief aorist gebruiken.

Wanneer men 't gebruik van hetzelfde prefix-infix in het Tagalog vergelijkt, dan ziet men dat de perfectieve beteekenis opgesloten ligt in al de kategoriën van werkwoorden die volgens Totanes (*Arte* § 147 vgg.) dezen vorm vereischen. Het verschil is dat bijv. *sumulat*, vormelijk = *sumurat*, als imperatief aorist dienst doet, terwijl in den indicatief vereischt wordt *sumunglat*, dat aan een Spaansch *escribió*, Fransch *écrivit*, dus aan zgn. *Parfait Défini* beantwoordt, en deze tijd, hoewel oorspronkelijk een Perfectum, heeft in de Romaansche talen de rol van den Aorist overgenomen.

De benaming Toestandswoord, dien men in de Javaansche spraakkunst heeft ingevoerd, drukt ten deele het eigenaardige van den hier behandelenden woordvorm uit,² maar laat niet genoeg het perfectief karakter er van uitkomen en lijdt daarenboven aan 't gebrek dat als een bijzondere woordsoort wordt beschouwd wat slechts een

¹ Zie voor bewijspplaatsen deze Bijdragen, D. XXXVIII, blz. 22.

² Men vergelijke wat de Cuevas opmerkt van dezen vorm in 't Ibanag (*Arte nuevo* p. 108): „los cuales propiamente son neutros, porque al juicio de los indios, solo significan el estado de los agentes, no sus acciones en cuanto activas, sino en cuanto inmanentes, no obstante que muchas de ellas no lo sean. V. G. La raiz *can*, que es raiz de comer, segun la razon, parece que debia ser transitiva, porque el que come, algo come: sin embargo, en Ybanag, la accion de comer, nada connota mas de lo que puede connotar esta voz, *andar*, *reir*, *descansar*, es decir solo connota el estado del sugeto.” Dat men in 't Ibanag *kuman* zegt, is even begrijpelijk als dat men in 't Skr. zegt *bhunkte*, dus een *Ātmanepadam* bezigt voor hetzelfde begrip; zulks ligt in den aard van 't begrip. *Kuman* is dan ook algemeen Maleisch-Polynesisch.

vorm is. Het is toch niet geheel juist, schijnt het, *umadëg* en *angadëg* voor twee verschillende woorden te houden, terwijl ze niets anders zijn dan twee verschillende wijzen waarop men zich zekere handeling voorstelt. Mochten *umadëg* en *angadëg* twee verschillende woorden heeten, dan zouden 't Actief en 't Passief van één en hetzelfde werkwoord ook als twee „woorden“ bestempeld moeten worden.

C. Gebruik van de voorvoegsels *a* en *ma*.

Met deze voorvoegsels, die volkomen gelijkwaardig zijn, vormt men in de eerste plaats eigenschapswoorden, dus adjectieven. De eigenlijke beteekenis is die van „met, hebbende“. Bijv. *ahayu*, *mahayu*, schoon, goed, van *hayu*, 't schoon, goedheid; *ahala*, *mahala*, kwaad, van *hala*, 't kwaad; *akweh*, *makweh*, veel, van *kweh*, aantal, veelheid; *ahurip*, *mahurip*, leven hebbende, levend, van *hurip*, 't leven; *adoh*, *madoh*, ver, van *doh*, afstand; *mawwah*, vruchtdragend, van *wwah*, vrucht; *akëmul putih*, wit-gesjaald; *maratha manik*, met edelsteenen krijgswagen; *akurën*, *mastri*, getrouwd zijn, tot vrouw hebben; *angaran*, *mangaran*, genaamd; *aputih*, *maputih*, wit-gekleurd, wit, van *putih*, witte kleur. Deze voorbeelden en in 't algemeen alle woorden, waarin *a* en *ma* de vermelde beteekenis hebben, kunnen niet met recht werkwoordelijke vormen heeten, omdat geen tijdsbetrekking er in ligt opgesloten, en 't begrip van tijd is onafscheidelijk met dat van 't werkwoord verbonden ¹. Een woord als „levend“ is wel naverwant met het deelwoord „levende“, dus met een werkwoordelijken vorm, maar is geheel adjectief geworden en verschilt dan ook vormelijk van 't

¹ Meermalen is de verbinding tusschen *ma* en 't volgende woord of woordcomplex zóó los, dat *ma* eenvoudig aan ons „met“ of „en“ beantwoordt. Bijv. AW. st. 115 leest men *tëlas akalambi-kambala mapâduka sâdhana ni gaganacara*, „reeds had hij 't wollen wambuis aan en de schoenen, 't middel om door 't luchtruim te gaan“. Het is duidelijk dat *sâdhana ni gaganacara* wel eene nadere bepaling van een substantief, hier *pâduka*, kan wezen, maar niet van een bijv. naamwoord of werkwoord; de Javaansche vertolking heeft dan ook te recht voor *ma: miwah*, dus een voegwoord. Vgl. ook st. 110: *mapâduka ratnamaya*; ware *ratnamaya* een substantief, dan zou men het als met *pâduka* eene samenstelling vormende, op de wijze van *kalambi-kambala*, kunnen beschouwen, maar het is een adjectief, en dit kan niet een nadere bepaling van een adjectief en evenmin van een werkwoordelijken vorm wezen.

deelwoord ¹; „genaamd“, hoewel den uitgang van een deelwoord vertoonende, is afgeleid van een substantief, is nooit een deelwoord geweest; dit laatste is „genoemd“. Niet altoos echter hebben a en ma de opgegeven functie; ze vormen ook eene klasse van werkwoorden. Om dit in 't licht te stellen, moeten wij de zaak wat dieper ophalen.

Naast a en ma, Mak., Bug. a en ma, Bataksch, de Filipijnsche talen (Bis. ha en ma, Sangirsch, Samoa, Maori, Malagasi, enz. ma, Dayaksch ha en ba, alle met possessieve beteekenis, staat in de verwante talen, min of meer volledig, een tweede stel van prefixen, gesloten met een medeklinker, oorspronkelijk den gusturalen triller; dus Iloko ag, Tag., Bis., Bikol, Ibanag mag, Bulusch ma(h), Bataksch mar, mër, Malagasi mi, Mal. bër. Om 't onderscheid te doen uitkomen, laten we hier eenige voorbeelden volgen, eerst van woorden gevormd met a, ma, natuurlijk eigenschapswoorden. Oj. atakut, matakut, bevreesd, Tag. matakot, Maori matakū, Samoa mata'u, Bataksch matahut; Oj. atuha, matua, oud, Malag. matua, Tonsawangsch matuwa, Fidji matua, Day. batua; Ibanag, Sangirsch mapia, goed; Bis. halayo, ver, Tag. malayo; Oj. awulu, mawulu, behaard, Day. habulu; Oj. aputih, maputih, wit, Day. baputi, Bikol, Tag., Bis. maputi, Bikol maputi; Oj. mahayu, ahayu, Bis. maayu, schoon, goed; met anderen stam Bat. madengan en Tag. magaling; Iloko mabasa, nat, maar ook „nat worden, zich toevallig nat maken“.

Voorbeelden van woorden gevormd met het tweede stel prefixen, zijn: Iloko agbasa, zich wasschen; agani, rijst snijden, agtulongtulung, elkander helpen; Ibanag magamat, zich 't gelaat wasschen; magagal, roepen; Tag. magahit, zich scheren; magkastila, zich als een Spanjaard gebaren, doen als een Spanjaard; magkapitan, de waardigheid van kapitein bekleeden, kapitein zijn; magbabuti, zich voor schoon (mabuti, schoon, uit ma en buti, schoonheid) houden; Bat. marabit, een kleed aanhebben, zich aankleeden (vgl. Tag. magtapis, een tapis aanhebben of aandoen, Ibanag magbarawasi, zich kleeden); Bat. marbunga, bloemen hebben, bloeien; martarutaruan, een weddingschap met elkaar hebben (vgl. Iloko agtulongtulung, elkaar helpen).

¹ Bij hedendaagsche schrijvers treft men dikwijls vormen op- en d aan als deelwoorden, maar dat is een Germanisme, vreemd aan de volkstaal.

Uit deze laatste voorbeelden kan blijken hoe de begrippen „bloemen krijgen“, „gaan bloeien“ en „bloemen hebben“ elkaar raken, evenals „een kleed aandoen, zich kleeden“ en „gekleed zijn“. De overgang van „hebben“ tot „krijgen“, van „in een toestand verkeeren“ tot „in een toestand komen“, is die van rust tot beweging. Het is dus wel te verklaren dat Oj. *a* en *ma* niet enkel een „hebben“, maar ook een „krijgen, nemen“ uitdrukken; in 't eerste geval vormen ze eigenschapswoorden, in het tweede woorden van beweging, werkwoorden. Al de beteekenissen die in de Filippijnsche talen de werkwoorden met *ag* en *mag* vertoonen, komen ook toe aan de Oudjavaansche werkwoorden met *a* en *ma*. Dus is *akurĕn*, *makurĕn* niet slechts „een vrouw hebbende, getrouwd“, maar ook „een vrouw nemen, trouwen“; *asibû*, *masibû* is „zich baden“, vgl. *Iloko agbasa*, zich wasschen; *awiku*, *mawiku*, „monnik worden, zich als monnik voordoen, monnik zijn“; *aputih*, *maputih* is „wit“ en „wit worden“; *akĕmul putih* witgesjaald, en „een witte sjaal omdoen“; *ahyas*, *mahyas*, getooid, en zich tooien, *Mal. bĕrhyas*.

In 't kort kan men dit aldus uitdrukken: in 't Oj. hebben *a*, *ma* tevens de functie van *a'*, *ma'* overgenomen; hetzelfde is geschied in 't Mak. en Bug., alsook in 't Dayaksch. Omgekeerd heeft in 't Maleisch *bĕr*, etymologisch = Filippijnsch *mag* een ouder *ba* = *Day. ba*, *Oj.*, *Mak.*, *Bug. ma* vervangen; dus is *Mal. bĕrnĕma*, genaamd, een adjectief, doch *bĕrlayar*, zeilen, een werkwoord.

Het is niet onwaarschijnlijk dat ook het Javaansch eenmaal den gesloten vorm van 't prefix bezeten heeft. Een spoor daarvan vindt men in *marapwi*, naam van den vuurspuwenden berg *Mĕrapi*, uit *mar* en *apwi*, vuur; *marhya* en *marhyang*, bidden, iemand die zekere priesterlijke waardigheid bekleedt. De normale vorm van 't voorvoegsel in 't Jav. zou wezen *mâ*¹ doch *r* als plaatsvervanger van den gutturalen toiller is niet geheel zonder voorbeeld, bijv. in *turut*, bijvorm van *tĕt*, (dit uit *tu'ut*), en ook het Dayaksch heeft *bara*, waar men *baha* verwachten zou, = *Bulusch maha*, *Bisaya maga*, *Iloko aga*.

De met *a* en *ma* in 't Oj. gevormde werkwoorden kunnen zoowel intransitief als transitief optreden. Tot de eerste soort behooren bijv. *aturĕ*, *maturĕ*, slapen; *awungu*, *mawungu*,

¹ Inderdaad komt K O. II, 2 *mâsidakĕtan*, belendend, voor, doch elders *asidakĕtan*; het zal hier wel eenvoudig een andere spelling van *ma* zijn.

atanghi, matanghi, wakker worden; mojar, zeggen; macarita, vertellen; asû, masû, krijten, jammeren. Hierbij sluiten zich aan ettelijke intransitieven die meestal aan reflexieven in onze taal beantwoorden; bijv. adyus, madyus, zich baden, hoewel ook wij hiervoor eenvoudig "baden" zeggen; masibû, asibû, zich baden; ahyas, mahyas, zich tooien; erang, merang, zich schamen (als adjectief: beschaamd); matēmahan, zich metamorfoseeren. Is het stamwoord een concreet substantief, dan kan 't werkwoord gelijkheid of gelijkenis uitdrukken, bijv. awiku, mawiku, als monnik optreden, zich voordoen, maar ook: monnik zijn of worden. Ook zekere waardigheid bekleeden: apatih, mapatih, Patih zijn. Transitieven zijn: aweh, maweh, geven, laten, astaan, veroorzaken; awarah, mawarah, onderrichten; olih, molih, verkrijgen, winnen, overwinnen; akon, makon, bevelen; atakwan, matakwan, vragen, meestal intransitief, zeldzamer transitief, bijv. matakwan unggwanta (hij), vraagt waar gij zijt. Mānak, een kind krijgen, baren, is eigenlijk intransitief. Evenzoo aputra, maputra, zonen krijgen.

Eigenaardig is 't gebruik van ma in uitdrukkingen als maputra, jegens (zijn) zoon; maprabhu, jegens zijn heer; makāka, jegens (zijn) ouderen broeder; marāma, jegens (zijn) vader. Bijv. asih nira maputra, zijn liefde jegens zijn zoon, Rām. 2, 71; māsīha mawēkâ, zal liefderijk zijn jegens zijn kind, Smaradahana.

Het onderscheid tusschen de werkwoordelijke vormen met a, ma en die met um, m is, in 't algemeen gesproken dit, dat de laatsten bepaald perfectief zijn, de eersten niet. Dus beteekent akēmit, makēmit, bewaken, bewakende; bijv. sang makēmit palēmbuan, degene die de kraal bewaakte, d. i. de bewaker van de kraal, Rām. 2, 13; de sang nāthākēmita irikang bhūmi, dat de vorst de aarde zal behoeden; 3, 84; akēmita ri sang gurupatnî, hij moet passen op de vrouw des meesters, Âdip.; akēmitana, hij moet passen op; 16. Doch kumēmit ri Dh., hij paste op, trad op als bewaker (op dat oogenblik) voor Dh., Bhārata- Y. 231. Hetzelfde geldt van arakṣa, passen, hoeden, arakṣeng lēmbu, Âdip.; rumakṣa, wacht houden (i, over); rumakṣe sang P., z. v. a. behoedde, Bhār. Y. 151; tar wēnang rumakṣâ, niet in staat (toen) te beschermen, z. v. a. te heerschen; angrakṣa is "voor de veiligheid zorgen", ar. ring Kurupati, den Kuruvorst beveiligende (imperfectief). Asahur is 't woord nemen, een redevoering houden; sumahur,

antwoordde. Nog een paar voorbeelden van eenigszins anderen aard; *akětër*, *makětër*, vertolking van *Skr. kampita*¹ bet. „met beving vergezeld, bevende, dreunende, sidderende, trillende (en van de stem: trembleerende)”; bijv. *patër akětër*, 't onweêr dreunde, *Bhâr. Y. 479*; *beven*, *sidderen*, *trillen*, 535; 545; *Bhoma-K. 6. Kumětër*, *sidderde* (perfectief, z. v. a. begon te sidderen); *kumětër arës*, *sidderde van angst* (eig. beangst). *Bhâr-Y. 555*; *Âdip. 49: 108*; *trilde*, *beefde Bhâr. Y. 591*. Men vergelijkte nog *akidukus*, *makidukus*, een ineengedoken houding aannemende, wegduikende, wegschuilende, o. a. *AW. 53*; *tahën rijro râyjâkidukus akëmul panghub*, de boomen in den *Kraton* schuilden weg door zich in de schaduw te hullen, *Bhâr. Y. 512*. In 't *Skr.* zou men zeggen *lîna*. Daarentegen is *angidukus* gelijk *Skr. alîyata*, drukte zich dicht tegen (iemand of iets) aan; *asinglar angidukus amëñdëm ing çawa*, op zijde wijkende drukte zij zich (Duitsch: schmiegte sich) voorover vallende op de borst tegen 't lijk aan; *Bhâr. Y. 590*.

Het onderscheid dat in het Tagelog gemaakt wordt tusschen de werkwoordsvormen met *um*, *m* en *mag*, komt slechts ten deele overeen met dat in 't *Oj.* Wanneer *mili*, van *bili*, *Oj. wëli*, *Mal. bili*, beteekent „kopen”, maar *magbili*, verkoopen, dan is het duidelijk dat het eerste een mediaalvorm is, in overeenstemming met de functie van 't prefix-infix in *Oj. Magbili*, verkoopen, eigenlijk: ruilen, een ruil doen, staat geheel op dezelfde lijn als bijv. *mabigay*, geven, *Oj. maweh*, *aweh*. Dus ook in dit opzicht bestaat overeenstemming. Maar bij veel werkwoorden, naar 't schijnt steeds transitief genomen, duidt de vorm een veelheid van handeling of personen aan, in tegenstelling tot den vorm met *um*; dus *maggawá*, veel doen, of doen van velen, doch *gumawá*, doen. Intusschen vereischen de imperfectieve tijden steeds een reduplicatie, bijv. *magsusulat*, zal veel schrijven; *nagsusulat*, schrijft, is bezig met schrijven, zoodat *maggawá* op zich zelve geen imperfectieve beteekenis heeft.² Ook in 't *Bataksch* zijn er afleidingen met *mar*, die op een meervoud van bezitters doelen, of op de grootte er van; bijv. *marrara*, rood, van veel vruchten;

¹ Dit *kampita* is 't part. van *kampate*, beven, sidderen, beteekent dus „in beving gekomen, bevende, sidderende”, en niet het part. van 't causatief *kampayati*.

² *Totanes Arte p. 46*.

marbolon, zeer groot.¹ In tegenstelling tot het Tagalog zijn deze vormen alle eigenschapswoorden.

In 't voorbijgaan zij opgemerkt dat eigenschapswoorden als attriboot ook zonder voorvoegsel gebezigd worden; bijv. alas göng, een groot woud; masěñö bâng, met rood schijnsel; akěmul putih, witgesjaald; agawe hala, kwaad doen. Dat men tusschen beide vormen weinig of geen logisch onderscheid maakt, blijkt uit plaatsen als Rām. 2,2: tuñjung putih pwa ya-ta tuñjung ma-bâng, witte lotussen en roode lotussen. Ondubbelzinnig substantieven, die in 't Oj. niettemin als adjectief dienst kunnen doen, zijn zulke Skr. abstracta als krodha, toorn, çakti, kracht, yukti, geschiktheid, behoorlijkheid; tuştī, tevredenheid; siddhi, volkomenheid, en dgl. die herhaaldelijk in 't Oj. »toornig, krachtig, geschikt, behoorlijk, tevreden, volkomen» beteekenen. Trouwens ook in 't oudste Indisch zijn er substantieven, die als adjectief gebruikt worden, soms met wijziging van accent: sáhas, geweld, zege; geweldig, zeeghaftig; yáças, aanzien, yaçás, aanzienlijk. Nog vaker komen in 't Pāli substantieven als adjectief gebruikt voor.

De imperatief der intransitieve werkwoorden wordt gevormd door a en ma te vervangen door pa. Dus paturū, slaap! pawungu, patanghi, word wakker, sta op! pawiku, word monnik! pastrī, neem een vrouw, trouw! Een enkele maal wordt den imperatief nog het conjunctief-futurum-suffix toegevoegd; pawungw-a, word wakker! pājara, doe mededeeling!

De eigenschapswoorden hebben, uit den aard der zaak, geen imperatief. Wel kunnen ze verbonden worden met het conjunctief-futurum-suffix: (m)aputiha, zal wit zijn of worden; ma-bânga, zal rood zijn of worden. Dit stempelt de adjectieven niet tot werkwoorden, dewijl ook substantieven en voornaamwoorden het suffix aannemen. Als bijwoorden gebruikt, kunnen eigenschapswoorden in den bijwoordelijken of modalen imperatief voorkomen. Deze vorm kan eerst later behandeld worden.

D. Gebruik van de voorvoegsels ang en mang.

Dit tweelingprefix, dat zoowel bij enkelvoudige als bij samengestelde werkwoordstammen voorkomt, wordt op de volgende wijze met den stam verbonden.

¹ V. d. Tuuk Tob. Spr. p. 110, waar deze vormen als werkwoorden beschouwd worden.

Als ang, mang verbonden wordt met een stam, welks beginletter een klinker, h, g, j, ḍ, dh, r (ook ṛ = rě), l (ook ḷ = lě) is, dan heeft er geen klankverandering ¹ plaats. Dus (m)angadëg van adëg; (m)anginte van inte; °usap van usap; °arëki van arëki; °unyakën van uni; °hanâkën van hana; °her van her; °göng van göng; °gësëngi van gësëng; °gyâken van gya; °janma van janma; °jambakakën van jambak; °jugjug van jugjug; °ḍaḍa van ḍaḍa; °dadi van dadi; °dohi van doh; °dhik van dhik; °rëngö van rëngö; °rusak van rusak; °rahupi van rahup; °layang van layang; °lēpasakën; °lilir van lilir; °lwangi van lwang.

Aanm. Betrekkelijk zelden, zoowel in de Oorkonden als in de HSS., komt het voor, dat vóór j, ḍ en d de ng is overgegaan in de nasaal van de klasse waartoe de beginletter van den stam behoort; bijv. aṅjamah van jamah in KO. III, 5, doch angjamah in VIII, 4; aṅjēnēk BY. 545; aṅjrah van jrah; maṇḍaṇḍēr van ḍaṇḍēr KO. XXX, 46; mandadi van dadi Tantū. Wat in 't Oudjavaansch uitzondering schijnt, is regel in de nieuwere taal, maar zonder twijfel hebben beide wijzen van uitspraak reeds vroeg naast elkaar bestaan en zijn ze evenoud en licht te verklaren beide als regelmatige, hoezeer verschillende ontwikkelingen van een nog ouder klank, namelijk de Anuswāra. In verloop van tijd heeft deze Anuswāra den klank van den gutturalen neusklank aangenomen, hetgeen echter gebeurd moet zijn nadat het Sanskrit-alfabet op Java was ingevoerd. Ten tijde toen de sluitletter van ang, mang nog als de Skr. Anuswāra klonk, kon ze licht overgaan in de nasaal van de klasse waartoe de beginletter van den stam behoort, en verder kon uit nd, ṇḍ, mṛ, mḷ door assimilatie ontstaan dd, ḍḍ, rr, ll. In 't Ibanag is deze assimilatie regel geworden; in 't Maleisch en Dayaksch is uit mṛ en mḷ geworden rr en ll, en hieruit door vereenvoudiging, ten minste in 't schrift, r en l; dus Mal. malainkan uit mallainkan, mamlainkan; Day. marabit voor mamṛabit; malahap voor mamlahap; ook vóór ḷ heeft in 't Day. assimilatie plaats; dus mahapit voor mamḥapit.

Beginnt de stam met een k, dan valt deze na de ng uit. Dus (m)angëna, van kēna; (m)anginang van kinang; angumkuma van kumkuma; (m)angalasâ van kalasâ.

¹ In de spelling wisselt de Ččak af met de gutturale nasaal.

De beginletters *t* en *s* gaan met de sluitende nasaal over in *n*; bijv. (m)anurun van turun; (m)aněmbah van sěmbah; (m)anangis van tangis; (m)ananghi van tanghi; (m)aněmu van těmu; (m)anusup van susup.

De *c* gaat met de voorafgaande nasaal over in *ñ*, behalve wanneer de tweede lettergreep van den stam ook met *c* begint. Dus añaṇḍak van caṇḍak; (m)añakra van cakra; aṇidra van cidra (chidra); maar anacad van cacad; anacah van cacah; anuculi van cucul.

De *p*, *w*, en meestal ook *b* en *bh*, gaan over in *m*. Bijv. amějahi van pějah; (m)amanah van panah; mamangkwaṅ van pangku; (m)aměnang van wěnang; (m)amañcana van bañcana; mamalabar van balabar; amarabal van barabal; (m)amukti van bhukti. Het ontbreekt niet aan voorbeelden dat *b* en *bh* behouden blijven, waarbij de sluitende nasaal overgaat in *m*, geheel als in de nieuwere taal; bijv. ambayang van bayang, Smarad.; mambolot van bolot, Tantu; ambwangani BY.; ambhramara van bhramara, BY. Volgens welken regel de *b* (*bh*) behouden blijft of wegvalt, heb ik niet kunnen ontdekken. Alleen zij hier opgemerkt dat men in 't Dayaksch hetzelfde verschijnsel aantreft; zoo komt van bando, Jav. běndu: mamando, maar van bělom: mambělom; van běmbang: maměmbang.

Aanm. Van wetan vindt men (m)angetan, oostwaarts gaan, doch ook (m)angawetan, gevormd uit kawetan, oostwaarts, zoodat angetan wel tot stam zal hebben kwetan, verkorte uitspraak van kěwetan, kawetan; vgl. (m)angalor, noordwaarts gaan, van lor; angajawa, naar Java reizen, van kajawa.

Vóór de beginletter *m* van een stam gaat de sluitende nasaal van 't prefix over in *m*, waarna de zoo ontstane *mm* vereenvoudigd wordt. Bijv. amodana, opvroolijken, van modana. Dat hierin 't prefix ang vervat is, lijdt geen twijfel, als men bijv. BY. 679 leest: amodana mangupasântwānghariharīh. Zoo ook amāngsa, verslinden, van māngsa. Soms vindt men een voorslag *a* vóór de *m*; dus angamâr, doen verkwijnen, BY. 536, doch daar ook amâr = mâr voorkomt, zou men als stam ook amâr kunnen beschouwen. In elk geval is te vergelijken Jav. angěmacan van macan. Bij stammen met *l* beginnende, treft men meermalen zoo'n voorslag aan; bijv. ang-alaga voor 't meer gewone ang-laga. In 't Sundaneesch is, gelijk men weet, de voorslag van een

a, of, wil men, 't gebruik van nga instede van ng nog in andere gevallen gebruikelijk; zie Coolsma, Soend. Holl. Wdb. XV. Zoo zegt men zoowel ngadölö als nölö; 't eerste beantwoordt aan Oj. angdělö, het tweede aan andělö, *anḍḍḍ*.

Het eenigste voorbeeld van ang verbonden met een stam die n tot beginletter heeft, is anindâ, in aninda dewata mwan ring sarwwabrata (zie KB. Wdb. o. ninda); ook hierin is ng geassimileerd aan n, en daarna de dubbele medeklinker vereenvoudigd.

De beteekenis van den vorm met prefix ang of mang is, gelijk reeds opgemerkt, die van een imperfectief, in tegenstelling tot den vorm met um. Tevens duidt de vorm aan dat de handeling gewild, opzettelijk is en een pogen aanduidt, waarbij in 't midden gelaten wordt of de poging al dan niet slaagt. Bijv. añakra is „op iemand den discus slingeren, iemand met den discus pogen te treffen”; mapanah „op iemand schieten, iemand met pijlen willen treffen”. Het overeenkomstige passief van añakra is cinakra; wil men echter aanduiden dat de poging geslaagd is, dat de persoon op wien men het gemunt had, geraakt is, dan zegt men kacakra. Intusschen ligt in den passiefvorm met in niet zoozeer 't imperfectiefbegrip, als wel dat van eene opzettelijke handeling.

Verder drukt de hier behandelde vorm uit: een gelijken op 't stamwoord. Bijv. añakra, als een rad draaien, van cakra; añampaka van campaka, is „als een campakabloem zijn”; ambhramara, „als eene bij doen”, BY. 195; anglwah, „als een waterstroom vlieten”; mangarnḥawa, een zee gelijken”, BY. 589. Nu wordt, gelijk we gezien hebben, een gelijken ook door a of ma uitgedrukt. Het onderscheid tusschen beide vormen is nauwelijks merkbaar, doch oorspronkelijk zal de vorm met a of ma wel beteekenen een „gelijkend zijn”, die met ang of mang een „doen als” het stamwoord. Ook de vorm met um kan een gelijken aanduiden, doch meer bepaaldelijk een „zich voordoen, zich gebaren als”; bijv. kuměmbang van *kěmbang is te vertalen „zich openen, ontluiken als een bloem.” Vgl. zulke woorden als in 't Njav. *anḍḍḍ* en *anḍḍḍ*.

Wanneer van een stam een afleiding met a of ma, en een andere met ang of mang bestaat, dan heeft de eerste een intransitieve, de tweede een transitieve beteekenis; (m)adyus, baden, zich wasschen, doch (m)angdyus, een ander wasschen; (m)asirâm, zich besproeien, (m)anirâm, besproeien. Evenzoo in 't

Nj. adus en andus; acukur, zich scheren, añukur, een ander scheren. Hetzelfde vindt men terug in 't Ibanag; bijv. magamat, zich 't gezicht wasschen, mangamat, een ander 't gezicht wasschen; mabbaggan, zich wasschen, mamaggan een ander wasschen; makkabang, zich krabben, mangabang, iemand krabben. Hieruit blijkt dat Oj. a of ma, ingeval de vorm intransitief-reflexieve beteekenis heeft, beantwoordt aan Filippijnsch, mag, Sangir mē, Bat. mar (mēr). Heeft de vorm met a, ma possessieve beteekenis, bijv. in (m)ahurip, levend, dan is a of ma = Filipp., Sang., Bat. ma, en in zoo'n geval heeft de vorm met a of mang eene factitieve beteekenis; dus (m)angurip is „levend maken, doen leven of herleven.“ Evenzoo in 't Ibanag: van tolay, leven, komt matolay, levend, maar manolay, levend maken, tot leven brengen.

Wordt een vorm met prefix ang of mang gekoppeld aan een passief met in, dan krijgt het geheel de beteekenis van een wederkeerige handeling, Bijv. añidra-cinidra, elkander trachten te verschalken; angakus-ingakus, elkander met de Aikuça steken. Deze vorm, die volkomen met den in 't Njav. gebruikelijken overeenstemt, komt, voorzoover ik heb nagegaan, niet in de oudste geschriften voor; in deze laatste wordt het wederkeerig werkwoord regelmatig gevormd met behulp van silih; voorbeelden van de wijze waarop dit silih met het stamwoord verbonden wordt, vindt men in deze Bijdragen D. L, blz. 402; vg.

De imperatief vereischt steeds een sterken vorm; derhalve wordt ang of mang vervangen door pang; bijv. pauëmbah, maak een eerbiedige buiging! terwijl de indicatief is (m)anëmbah. Dezelfde sterke vorm is een vereischte in eenige andere gevallen, volgens vaste regelen die in de syntaxis tehuis behooren.

Een beleefde vorm van imperatief, eigenlijk een verzoek, wordt uitgedrukt door at of t te voegen vóór den vorm met ang, ingeval eene imperfectieve handeling bedoeld wordt; is deze echter perfectief of passief dan volgt op at of t de stamvorm. Bijv. t-anganti, wacht, toeft! (verzoek ik u); t-anglilir, kom weêr bij (bid ik u)! t-anganugrahane nghulun, geef mij als gunstbewijs (verzoek ik)! Daarentegen at rëngö ta wuwus mami, hoor toch¹ (bid ik u) onze woorden! t-asö, ruk op! t-angsö tebu, treed toch nader, Dame! t-angkat telu,

¹ In 't Oj. is deze vorm passief.

maak u dan op, ga mee! At tugël tēṇḍas ikang Daitya, snijd den hals af van den demon! t-alap tulihakēn i kaḍa-twanta, neem hem, keer met hem terug naar uw residentie! Werkwoordelijke vormen met het prefix *a* blijven na *t* onveranderd; bijv. swāmi t-awungu t-abangun ta tuhan, mijn gemaal, word wakker, sta op toch, heer! ¹

Aanm. 1. Voor *t* vindt men wel eens in de HSS. een schijnbaar *ta*, o. a. in tângkat, tângsö, maar nooit tāsö. Daar de eerste lettergreep van tangsö, tangkat buitendien lang is, bewijst de spelling met *ā* niets. De bewering in 't KB. Wdb. II, 547, dat *ta* „zijn klinker verliest om de versmaat“ wordt te niet gedaan door 't feit dat juist in proza uitsluitend, op plaatsen die iets be-wijzen, gebruikt wordt at en t.

Aanm. 2. Soms worden achter vormen als tucap de conjunctief-aanhechtsels *a* en *ēn* gevoegd; bijv. tucapa Kurunātha „worde gesproken van den heerscher der Kuru's, laten wij spreken over den h. der Kurus“, BY. 36; tucapēn iki sawang sang dewī, wij zullen (of moeten) nu spreken over 't voorkomen der Vorstin, BY. 39 ². Van intransitieven komt, voor zoover wij weten, alleen *ēn* voor; dus tasön, z. v. a. vooruit! een bijwoordelijke imperatief. Geen van deze vormen met suffix *a* of *ēn* heeft de beteekenis van een verzoek.

E. Passiefvorm met in.

In is voorvoegsel bij stammen die met een klinker, invoegsel bij dezulke die met een medeklinker beginnen, op de wijze van um. Dus inucap van ucap; inayat, inayatakēn van ayat; inujaran van ujar; ininum van inum; kinon van kon; tinēmu van tēmu; pinanah van panah; cinakra van cakra; winēkas van wēkas; sinurat van surat; ninindā van nindā; hiner van her; inabhiwāda van abhiwāda.

De beteekenis van dit passief is deze, dat de handeling welke van den bewerker, d. i. 't logisch onderwerp, uitgaat, met opzet geschiedt of geschiedde, waarmede zich het begrip verbindt van

¹ Dit voorbeeld wordt ook opgegeven in KB. Wdb. II, 547, kol. 2, maar mel foutieve scheiding. De eigenlijke, bevelende imperatief van awungu is pawungu; ta wungu is onzin.

² Voor tucapa zegt de nieuwere taal kocapa, meermalen verkeerdelijk verkort tot kocap.

eene poging en eene imperfectieve handeling. Of de poging al dan niet slaagt kan alleen blijken uit het verband; bijv. (Prâti peya) mati pinupuh de ni sang Bhîma, P. sneuvelde gebeukt door Bhîma, By. 260; kĕna ĉara pinanah de nirang Bâ-yu putra, hij werd door pijlen getroffen, beschoten wordende door den zoon des Windgods, BY. 259.

Aan dezen vorm wordt geen verschil van tijd aangeduid; de handeling die ondergaan wordt kan zoowel in 't verleden als in het tegenwoordige gedacht worden. Vandaar dat wij dien menigmaal met ons verleden deelwoord hebben te vertalen, bijv. walulang inukir, uitgesneden leder, A W. 59; wwadnya kadî-nukir, de wortels waren als gebeiteld of gebeeldhouwd, A W. 155; in beide gevallen zou 't Skr. hebben utkîrṇa. Altoos echter wordt de handeling, hetzij verleden of tegenwoordig, als opzettelijk gedacht.

Hoewel het passief met in zoowel predicatief als attributief kan gebruikt worden, is het vormelijk een naamwoord, even als 't Indogermaansche deelwoord zulks is. Dit blijkt uit twee eigenaardigheden: vooreerst hieruit dat van samengestelde werkwoorden op *i*, bijv. (m)angayati, (m)angujari, de *i* vervangen wordt door an; dus inayatan, inujaran. Verder blijkt het uit de wijze waarop 't logische onderwerp kan uitgedrukt worden; men kan zeggen bijv. kinon de sang nâtha, hij werd of wordt bevolen door den vorst; in welk geval de constructie overeenkomt met de onze, waar wij „door“ bezigen. Maar men kan ook zeggen sinirâm ning amṛta, besproeid met nektar, Âdip., en ni is de Genitief-partikel. Wel is waar is er onderscheid te maken tusschen de en ni, want de is „door toedoen (van)“, en ni of i is in 't gegeven geval „door, met“, maar ni is toch nooit een instrumentaal-partikel, zoodat in sinirâm ni bepaaldelijk 't begrip ligt van „ondergaande eene besproeiing van nektar.“ Even ondubbelzinnig zijn constructies als tinon-mu, door u gezien wordende; pinanah-nya, door hem beschoten wordende.

Aanm. In plaats van in vindt men vóór klinkers soms ing op Nieuwjav. wijze, bijv. in 't reeds boven vermelde angakus-ingakus, Sutas. 100, a., doch volgens mijn waarneming komt dit alleen voor in betrekkelijk late geschriften van de 14de eeuw.

Bij werkwoorden op akĕn heeft voorvoeging van pa en dan invoeging van in plaats, tenzij de samengestelde stam reeds een prefix bevat. Dus pinagawayakĕn van gawayakĕn, eenvou-

dige naamw. st. gawe; pinaguñëpakën van guñëpakën; pinarabyakën, tot vrouw genomen worden, van parabyakën, eenv. nw. st. rabi; pinatapâkën, van eenv. st. tapa. Het is duidelijk dat deze vorm eigenlijk het passief is van (m)agawe, werkt, doet, (m)arabi, trouwt, waarachter de oude partikel akën „naar, met“, gevoegd wordt, zoodat het samengestelde woord de beteekenis krijgt van „te werk stellen, tot stand brengen“, en „tot iemands vrouw maken“. Heeft de secundaire stam reeds een prefix, dan blijft de voorvoeging van pa achterwege; dus van pinton: pinintonakën, „ten toon gesteld worden“. De secundaire stam kan reeds pa, zelfs pang tot prefix hebben, bijv. pinasrahakën heeft tot sec. stam pasrah, niet srah; pinangrakëtakën, voor wien een maskerdans gehouden wordt, Âdip. 150, van pangrakët, niet van rakët.

Werkwoorden op i, die in 't actief ang of mang voegen vóór den met prefix ka voorzienen stam, behouden ka in 't passief. Dus actief angawruhi, neemt kennis van, verkent; passief kinawruhan. Daarentegen piniwruhan, ingelicht, onderlicht, omdat dit reeds als sec. stam piwruh heeft.

Aanm. 1. Als imperatief passief, die echter niet bepaald imperfectief is en dus niet bij 't passief met in behoort, treedt op de stam. Daar onze taal geen eigen vorm heeft voor den imper. passief, zullen we in de vertolking den imper. actief gebruiken. Voorbeelden zijn: kon! beveel hem (of haar, of hun), dat het passief is van pakon, indicatief (m)akon; alap ta denta sang angaran dewî K., neem gij (worde door u genomen, passief van malap) zij die prinses K. heet; kon mangsula, beveel hem om terug te keeren; pintakâsih ta ya kon mânaka, verzoek hem om een kind te verwekken; gëlëk! pangan tahi ni lëmbungku, inum uyuhnya, dëmwani silitnya! gauw, eet den drek van mijn os hier, drink zijn pis, blaas in zijn achterste. Âdip. 14; at rëngökën teka sapatha samaya, pamangmang mami ri kita, hoort naar dezen eed enz. K. O.; tinghali denta, zie het! pëjahi pwâku, dood mij dan! kawruhi, verken het! A W. 144; tibâkën, laat hem vallen! pasukakën, laat hem binnentreden! Skr. praweçyatâm; mah patrëm tēkēmakën i tēnggëk ni N., daar! druk den dolk met de vuist in den hals van N.! BY. 518; patyani, dood hem! Het grammatisch onderwerp, logisch voorwerp, bij dezen vorm moet steeds een bepaalde persoon of zaak zijn.

Aanm. 2. In waarde niet verschillend van den passieven imperatief in Aanm. 1 schijnt te zijn die welke de prepositie *i* of *ri* vóór zich heeft; bijv. *deya-nyu i patî*, laat hij door uw toedoen gedood worden! K O. I, 3; *i wruhan* en *ri wruhan*, daarvan moet kennis genomen worden! K O. ¹

---

¹ Vgl. Bijdr. D. XXXVIII, 42.

Zie vervolg opp. 512